

De transitie naar een klimaatneutrale economie en samenleving in Nederland

Het overleg van de voorzitters van adviesraden heeft op 9 november 2017 besloten om de mogelijkheden voor samenwerking tussen de adviesraden in de praktijk te verkennen. De energietransitie behoort tot de onderwerpen die veel adviesraden raken en zich ook goed lenen voor een gemeenschappelijke oriëntatie en een oefening in samenwerken. Daarom heeft het overleg de energietransitie genoemd als een van de twee onderwerpen voor onderlinge samenwerking.

De SER heeft het voortouw genomen en (secretariaten van) alle adviesraden uitgenodigd deel te nemen aan een werkgroep. Uiteindelijk hebben naast de SER de Rli, de AWTI, de ROB en het College voor de Rechten van de Mens aan de werkgroep deelgenomen.

Het resultaat is dit paper dat de verschillende (recente en komende) bijdragen van de adviesraden op dit terrein thematisch ordent. Daarmee komt de samenhang tussen het werk van de adviesraden naar voren; het paper laat ook zien hoe de adviesraden elkaar op dit terrein vanuit verschillende achtergronden en functies aanvullen.

Inleiding

De transitie naar een klimaatneutrale economie en samenleving is een ingrijpend proces dat zich gedurende verschillende decennia zal voltrekken en alle sectoren van het maatschappelijk leven zal raken. De transitie vraagt om actie en aanpassing op verschillende schaalniveaus, van lokaal via nationaal en Europees tot aan mondiaal – maar moet op de verschillende schaalniveaus ook economisch en maatschappelijk gedragen kunnen worden.

De Nederlandse economie en samenleving is voor de energievoorziening nog steeds sterk afhankelijk van fossiele brandstoffen (olie, kolen en aardgas). De versnelde verlaging van de aardgasproductie vanwege de aardbevingsproblematiek in de provincie Groningen vormt een extra uitdaging bij de overgang naar een duurzame energievoorziening. Voor het matigen van het tempo van klimaatverandering is een sterke reductie van de uitstoot van CO₂ – en daarmee van de inzet van fossiele brandstoffen – noodzakelijk. Daarover is mondiaal overeenstemming bereikt in het Klimaatverdrag van Parijs.

Verschiedende adviesraden – in het bijzonder de Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (Rli), de Adviesraad voor wetenschap, technologie en innovatie (AWTI) en de Sociaal-Economische Raad (SER) – hebben in de afgelopen jaren bouwstenen aangeleverd voor een goede voorbereiding en inrichting van de energietransitie en zullen dat blijven doen. Zo bereidt de AWTI een advies voor over 'Transities'. Andere adviesraden – zoals de Raad voor het openbaar bestuur (ROB) en het College voor de Rechten van de Mens – zijn van plan om de komende tijd gericht aandacht te geven aan bepaalde aspecten van de energietransitie, in de vorm van een advies of anderszins. De Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV) heeft eerder de energievoorzieningszekerheid in een Europese dimensie geplaatst¹.

In dit paper ordenen we de verschillende bijdragen van de adviesraden op een thematische wijze. Daarbij staan wij eerst stil bij de brede maatschappelijke akkoorden die uit en naast de advisering over energietransitie tot ontwikkeling zijn gekomen respectievelijk komen.

¹ AIV, Briefadvies *De EU-gasafhankelijkheid van Rusland – Hoe een geïntegreerd EU-beleid dit kan verminderen*, no. 26, juni 2014. De AIV concludeert dat de EU dringend behoefte heeft aan een geïntegreerd EU-energiebeleid en acht het raadzaam dat de subsidiëring van energie uit duurzame energiebronnen – met het oog op een level playing field – onderwerp wordt van EU-coördinatie.

Vervolgens wordt aandacht gegeven aan achtereenvolgens:

- energietransitie als trendbreuk;
- innovatie voor energietransitie;
- governance, maatschappelijk draagvlak en betrokkenheid van burgers;
- arbeidsmarkt en werkgelegenheid;
- enkele specifieke transitievraagstukken.

Door de thematische benadering komt de samenhang tussen de bijdragen van de verschillende adviesraden goed naar voren. Dit paper laat ook zien hoe de adviesraden elkaar aanvullen vanuit hun verschillende achtergronden en functies.

De adviezen hebben hun weg gevonden in het nationale beleid én naar de tafels waar brede maatschappelijke akkoorden over de verduurzaming van onze energievoorziening tot stand komen.

Dit paper is samengesteld door een groep medewerkers van de secretariaten van AWTI, het College voor de Rechten van de Mens, de Rli, de ROB en de SER. Met dit paper wordt invulling gegeven aan het verzoek van het voorzittersoverleg van de adviesraden om de (mogelijkheden voor) samenwerking tussen adviesraden op het terrein van de energietransitie in beeld te brengen. In termen van de vastgestelde menukaart voor samenwerking tussen de adviesraden is dit een exercitie in 'informatie-uitwisseling' en in 'samenwerken op gebied van kennis'.

Van adviezen naar brede maatschappelijke akkoorden

In zijn advies *Naar een energieakkoord voor duurzame groei* (2012)² stelde de SER vast dat een gebrek aan continuïteit, samenhang en voorspelbaarheid een kernprobleem van het Nederlandse energie- en klimaatbeleid vormt. Consistent en coherent beleid is nodig om burgers en bedrijven de zekerheid te geven die nodig is voor het doen van investeringen met lange terugverdientijden in nieuwe energiebronnen en in energiebesparing. Om dit kernprobleem te verhelpen pleitte de SER in bovengenoemd advies voor een nationaal energieakkoord – en bood hij het kabinet aan zijn platformfunctie te gebruiken voor het faciliteren van de totstandkoming van zo'n breed gedragen akkoord.

In september 2013 hebben 47 partijen – waaronder de rijksoverheid – het Energieakkoord voor duurzame groei gesloten³. Met het Energieakkoord hebben partijen zich gebonden aan meer dan 150 actiepunten om de doelstellingen voor 2020 en 2030 te realiseren. De borging van het akkoord is opgedragen aan een speciaal hiervoor binnen de SER ingestelde commissie met een brede samenstelling en met volwaardige participatie van alle bij het Energieakkoord betrokken partijen, inclusief de overheid.

Het Energieakkoord heeft consistentie, coherentie en continuïteit in het Nederlandse beleid voor verduurzaming van de energievoorziening gebracht. Daardoor heeft het Energieakkoord met name de weg kunnen openen voor een kostenefficiënte ontwikkeling van windenergie op zee.

Om uitvoering te geven aan het Verdrag van Parijs wil het kabinet dit jaar met het bedrijfsleven, diverse maatschappelijke organisaties en medeoverheden komen tot een Klimaatakkoord. Voor vijf sectoren van de samenleving – de gebouwde omgeving, industrie, landbouw en landgebruik, mobiliteit, en elektriciteit – zal dit Klimaatakkoord invulling moeten geven aan pakketten van maatregelen die tot ten minste 49% broeikasgasreductie in 2030 (ten opzichte van 1990) gaan leiden. De maatregelen moeten kostenefficiënt zijn en ook uitzicht bieden op het realiseren van een volledig duurzame energievoorziening in 2050.

² Zie: www.ser.nl/nl/publicaties/adviezen/2010-2019/2012/energie-economie.aspx

³ Zie: www.energieakkoordser.nl

Op 10 juli jl. heeft de voorzitter van het Klimaatberaad een 'Voorstel voor hoofdlijnen van het Klimaatakkoord'⁴ aan de minister van EZK aangeboden. Dit Voorstel is het resultaat van intensieve gesprekken tussen een zeer groot aantal partijen. Mede op basis van de komende kabinetsappreciatie zal dit Voorstel verder worden uitgewerkt tot een Klimaatakkoord.

Het Klimaatakkoord moet de basis leggen voor de Nederlandse inbreng van het Integraal Nationaal Energie- en Klimaatplan (INEK). Het INEK is de vijfjaarlijkse invulling van het EU-programma om het mondiale klimaatverdrag te borgen. Nederland moet, net als andere lidstaten, op 1 januari 2019 zijn definitieve programma bij de Europese Commissie indienen.

Energietransitie als trendbreuk

In zijn advies *Rijk zonder CO2 – Naar een duurzame energievoorziening in 2050* (2015)⁵ benadrukte de Rli dat een trendbreuk nodig is om in Nederland in 2050 80 tot 95% minder broeikasgassen uit te stoten dan in 1990. Omdat het bijzonder lastig te voorspellen is welke sociale, technologische, geopolitieke en economisch/financiële ontwikkelingen zich de komende 35 jaar zullen voordoen stelde het advies voor geen specifieke doelen te stellen ten aanzien van energiedragers en toegepaste technologie. In plaats daarvan introduceerde de raad een aanpak die vier energiebehoeften centraal stelt, in plaats van energiebronnen en technologie:

- lage temperatuurwarmte in gebouwen voor verwarming en warm water
- hoge temperatuurwarmte voor industriële productie
- energiebehoefte van transport en mobiliteit
- de werking van verlichting en elektrische apparaten.

De Rli beveelt aan om de energietransitie te richten op een helder doel, dat onomstotelijk vastligt en op zichzelf geen onderwerp is van discussie. Dat doel zou moeten zijn om de emissie van broeikasgassen in 2050 80% tot 95% omlaag te brengen ten opzichte van 1990. De raad adviseerde om dit reductiedoel wettelijk vast te leggen om daarmee de urgentie aan te geven en een helder perspectief aan de samenleving en voor zelfbinding voor politiek en bestuur.

De raad wees ook op de grote economische en maatschappelijke veranderingen, (her-)verdelingsvraagstukken en op de grote kosten van de transitie, onder meer vanwege het relatief energie-intensieve karakter van de Nederlandse economie. Daarom werd ook gepleit voor afspraken in internationaal verband. De opgave zou moeten worden ondersteund met langjarige resultaatgestuurde innovatieprogramma's waar meer budget voor moet komen. De aanbevelingen uit het advies als ook de indeling in vier functionaliteiten vormden een belangrijke kapstok en inhoudelijke basis voor de nationale Energieagenda van december 2016.⁶

Het College voor de Rechten van de Mens houdt de rol van het bedrijfsleven graag op de agenda. Het bedrijfsleven speelt een cruciale rol bij het verwezenlijken van de energietransitie, maar draagt daarnaast ook een verantwoordelijkheid om de mensenrechtelijke aspecten daarvan te respecteren en te bevorderen. Bedrijven dragen die verantwoordelijkheid zowel vanuit de UN Guiding Principles on Business and Human Rights, als vanuit hun hoedanigheid als 'key partner' bij de Sustainable Development Goals. Dit geldt zowel voor de verantwoordelijkheden die Nederlandse bedrijven hebben in hun toeleveringsketen en dochterondernemingen, als voor de mensenrechtelijke gevolgen van hun beleid in Nederland. Hierbij valt te denken aan afwikkeling van schade veroorzaakt door

⁴ Zie: www.klimaatakkoord.nl/documenten/publicaties/2018/07/10/hoofdlijnen-compleet

⁵ Zie: www.rli.nl/publicaties/2015/advies/rijk-zonder-co2-naar-een-duurzame-energievoorziening-in-2050

⁶ Ministerie van Economische Zaken, *Energieagenda. Naar een CO₂-arme energievoorziening*, Den Haag: 7 december 2016, te vinden op: www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2016/12/07/ea

vervuilende activiteiten, maar ook aan de verantwoordelijkheid bij te dragen aan een snelle en soepele overgang naar een energievoorziening met minder schadelijke bijeffecten.

Innovatie

Voortbouwend op het Rli-advies *Rijk zonder CO₂* heeft de AWTI in december 2016 een advies uitgebracht over de vraag hoe de overheid de voor de energietransitie benodigde innovaties het best kan stimuleren: *Oppakken en doorpakken. Durven kiezen voor energie-innovatie*⁷. De belangrijkste aanbevelingen zijn:

1. Ga uit van een duidelijke visie op het toekomstige energiesysteem en het bijbehorende innovatiesysteem.
2. Richt het Europese en Nederlandse klimaat- en energiebeleid meer op innovatie. Neem innovatie op als expliciet doel en aandachtspunt voor dit beleid. Hiermee kan al veel vooral incrementele innovatie gestimuleerd worden.
3. Richt het bestaande generieke innovatiebeleid beter in op energie-innovatie. Ook dit draagt vooral bij aan incrementele innovaties.
4. Stel voor het stimuleren van radicale innovatie een energie-innovatieportefeuille samen voor de opties die goed passen bij Nederland, en die recht doet aan de unieke kansen van Nederland en zorg voor een goede institutionele inbedding door een 'Task force energie-innovatie' op te richten. Zet hierbij in op enkele langjarige, missiegedreven innovatieprogramma's.
5. Zorg daarnaast dat de brede kennisbasis op orde blijft en effectief is voor energie-innovatie: start een high impact/high risk programma om voldoende ruimte te houden voor nieuwe ideeën in de hele breedte van het energiedomein.

Een groot deel van de aanbevelingen is destijds al door minister Kamp overgenomen in de Energieagenda en in later beleid, terwijl de benodigde extra middelen van 300 miljoen euro in het regeerakkoord van Rutte-III zijn opgenomen. Het is nu interessant om te volgen in hoeverre de aanbevelingen ook nog in de wijze van uitvoering van de plannen gevolgd worden.

In een aantal meer generieke adviezen over innovatiebeleid en toepassingsgericht onderzoek (de verschillende Balansen van de topsectoren en het advies *Onmisbare schakels*⁸) heeft de AWTI bepleit om rond stimulering van innovatie de maatschappelijke uitdagingen – waaronder de energietransitie – meer centraal te stellen. Bovendien herhaalt het advies *Onmisbare schakels* het pleidooi voor missiegedreven innovatieprogramma's en vorming van consortia rond zulke uitdagingen.

Governance, maatschappelijk draagvlak en betrokkenheid van burgers

De energietransitie heeft gevolgen voor alle sectoren, schaalniveaus en stakeholders in onze samenleving. Daarom is het van belang dat de ontwikkeling en uitvoering van het energie- en klimaatbeleid plaatsvindt met actieve betrokkenheid en gedeelde verantwoordelijkheid van overheden, sociale partners en andere stakeholders.

In zijn briefadvies over de *Governance van het energie- en klimaatbeleid (2017)*⁹ pleit de SER voor een versnelling van de energietransitie door een resultaatgerichte uitvoering. De daartoe benodigde governance bestaat uit vier bouwstenen:

⁷ Te vinden op: www.awti.nl/documenten/adviezen/2016/12/01/advies-oppakken-en-doorpakken---durven-kiezen-voor-energie-innovatie

⁸ AWTI, *Onmisbare schakels. De toekomst van het toepassingsgericht onderzoek*, Den Haag 2017, te vinden op: www.awti.nl/documenten/adviezen/2017/08/31/advies-onmisbare-schakels---de-toekomst-van-het-toepassingsgericht-onderzoek

⁹ Zie: www.ser.nl/nl/publicaties/adviezen/2010-2019/2017/governance-energie-klimaatbeleid.aspx

- Een consistent beleidskader dat de institutionele basis biedt voor een helder langetermijnperspectief, om burgers en bedrijven continuïteit en investeringszekerheid te bieden;
- Een samenhangende uitvoeringsagenda om synergie en coördinatie te brengen in de acties van alle betrokken partijen;
- Onafhankelijke monitoring en borging om al doende te leren en de uitvoering waar nodig bij te sturen;
- Faciliterend beleid dat voorziet in essentiële voorwaarden zoals robuuste financiering, innovatiekracht, goed geschoolde werknemers en voldoende maatschappelijk draagvlak.

Voor behoud en versterking van het maatschappelijk draagvlak zijn volgens de SER van belang:

- Maatschappelijke acceptatie van innovaties en ruimtelijke ingrepen ten behoeve van de energietransitie;
- Borgen van sociale cohesie door het opvangen van sociale gevolgen en door een eerlijke verdeling van de lusten en de lasten;
- Participatie van burgers, werkenden en bedrijven bij de locatiekeuze, ontwikkeling en exploitatie van de opwekking van hernieuwbare energie.

Voor het College voor de Rechten van de Mens vormen het recht op informatie, het recht op participatie en toegang tot een robuuste geschillenbeslechting de insteek voor betrokkenheid bij het onderwerp energietransitie. Betekenisvolle participatie vóór en tijdens de besluitvorming kan geschillen in de toekomst voorkomen. Het College vindt draagvlak alleen een te dun begrip; om aan de relevante mensenrechtelijke verplichtingen te voldoen, is er betekenisvolle participatie van burgers nodig – in het bijzonder van kwetsbare groepen. Participatie wordt betekenisvol als burgers daadwerkelijk de ruimte hebben om beleid te beïnvloeden en bij te sturen. Participatie moet door het hele besluitvormings- en uitvoeringstraject verweven zijn. En voor goede participatie is ook nodig, zo beklemtoont het College, dat burgers op een voor hen toegankelijke en aanvaardbare manier worden geïnformeerd over de te nemen beslissingen en over hun mogelijkheden om daar invloed op uit te oefenen.

Het te sluiten Klimaatakkoord zal uiteraard door de 'achterbannen' van de betrokken maatschappelijke organisaties en decentrale overheden moeten worden gedragen. Om ook burgers die niet direct tot die 'achterbannen' behoren bij de ontwikkeling en uitvoering van het Klimaatakkoord te betrekken, zijn en worden op verschillende plekken in het land burgergesprekken georganiseerd¹⁰. Deze bijeenkomsten hebben tot doel om beter zicht te krijgen op de wensen en zorgen van burgers over klimaatverandering en klimaatbeleid. En om concreet te benoemen hoe burgers bij de uitwerking en uitvoering van het Klimaatakkoord betrokken willen worden.

Van de overheid verwachten burgers regie en kaders, maar ook ruimte voor eigen initiatief¹¹. Burgers verwachten van de (landelijke en lokale) overheid dat deze betrouwbaar is, een consistent beleid voert en naar hen luistert. De noodzaak van een transitie wordt breed onderkend, maar als deze burgers ook in de eigen omgeving voor moeilijke keuzen stelt, dan vragen zij om een gedegen onderbouwing, betrouwbare informatie en een rechtvaardige en transparante weging van belangen. Daarnaast wensen burgers een Klimaatakkoord dat lusten en lasten en zeggenschap op rechtvaardige wijze regelt.

Op basis van de burgergesprekken zijn drie voorwaarden benoemd waaraan het Klimaatakkoord zou moeten beantwoorden:

¹⁰ Door Nederlands Platform Burgerparticipatie en Overheidsbeleid (NPBO), HIER Klimaatbureau en Buurkracht.

¹¹ Zie: Voorstel voor hoofdlijnen van het Klimaatakkoord, 10 juli 2018, hoofdstuk 5: Burgerparticipatie. www.klimaatakkoord.nl/documenten/publicaties/2018/07/10/hoofdlijnen-compleet

1. Het Klimaatakkoord moet een stabiel beleidskader bieden, waarin doelstellingen en generieke randvoorwaarden landelijk zijn vastgelegd, maar dat ook voldoende flexibiliteit voor lokaal maatwerk bevat;
2. De regierol voor de transitie op lokale en regionale schaal komt de gemeente toe, maar daarbij is het belangrijk samen te werken als betrouwbare partner met lokale burgerinitiatieven en andere spelers uit de energieke samenleving en ondersteuning te geven bij initiatieven van actieve burgers.
3. De lokale aanpak moet zich richten op individuele burgers en op de lokale gemeenschap in een dorp of wijk. Gemeenschapszin en gedeeld eigenaarschap kunnen worden bevorderd door omwonenden te betrekken bij alle fasen van projectontwikkeling.

Arbeidsmarkt en werkgelegenheid

De gevolgen van de energietransitie voor de arbeidsmarkt en voor de werkgelegenheid zijn onderwerp van een advies dat de SER in april jl. heeft vastgesteld¹². Met dit advies *Energietransitie en werkgelegenheid* wil de SER een basis leveren voor het thema arbeid en scholing in het Klimaatakkoord. De Taakgroep Arbeidsmarkt en scholing van het Klimaatakkoord gaat vervolgens voorstellen voor een overkoepelend arbeidsmarktplan maken.

Voor de slaagkans en het maatschappelijk draagvlak van de energietransitie is het cruciaal de economische en werkgelegenheidskansen van dit proces te verzilveren, mogelijke knelpunten aan de vraagzijde van de arbeidsmarkt tijdig te ondervangen en sociale risico's op een passende wijze op te vangen. De energietransitie biedt kansen om een duurzame economie op te bouwen met toekomstgerichte banen, waar meer mensen van kunnen profiteren. Dit vereist wel een integrale arbeidsmarktaanpak, waaraan bedrijven, werknemers, opleidingsinstituten en overheden hun bijdrage hebben te leveren. Sociale partners hebben een eigen rol en verantwoordelijkheid bij het tijdig anticiperen op de arbeidsmarkteffecten van de energietransitie.

De SER benoemt zeven handvatten voor een integraal arbeidsmarktbeleid in het kader van de energietransitie:

1. Integrale Human Capital agenda's, in aansluiting op de Human Capital Agenda van de Topsector Energie die een programmatische aanpak ontwikkelt met als doel het organiserend vermogen in het beroepsonderwijs voor de energietransitie te versterken, maar met een bredere betrokkenheid van alle relevante stakeholders;
2. Vertaling in regionaal-economische agenda's, en verknoping van het regionale arbeidsmarktbeleid met de sectorale insteek van cao's, O&O-fondsen en sociale plannen;
3. Onderwijs, scholing en leercultuur: aanpassing van het huidige onderwijs- en scholingsaanbod om de extra arbeidsvraag op te leiden;
4. Inclusief, want gericht op een betere benutting van het beschikbare arbeidspotentieel (inclusief dat van mensen met een arbeidsbeperking);
5. Arbeidsomstandigheden, sociaal overleg en arbeidsvoorwaarden: deze moeten ook goed geborgd worden voor nieuwe activiteiten en ondernemingen; een ander type dienstverbanden of aanpassing van de rechtspositie moet geen obstakels opwerpen voor van-werk-naar-werk-mobiliteit van werknemers;
6. Beter zicht op arbeidsmarktontwikkelingen nodig: zowel door het monitoren van feitelijke ontwikkelingen als het in kaart brengen van toekomstige arbeidsmarktbehoeften;
7. Het opvangen van werkgelegenheidsverlies: door inclusief arbeidsmarktbeleid en door een bijzondere rol voor het Rijk om te zorgen voor een 'eerlijke transitie'. Waar mogelijk moet tijdig worden voorgesorteerd op werkgelegenheidsverlies. De krimp

¹² SER (2018), *Energietransitie en werkgelegenheid – Kansen voor een duurzame toekomst*.
www.ser.nl/nl/publicaties/adviezen/2010-2019/2018/energietransitie-werkgelegenheid.aspx

en sluiting van fossielgeoriënteerde bedrijven vraagt veelal om een regionale/sectorale aanpak.

Enkele specifieke transitievraagstukken

De Rli adviseerde in *Verbindend landschap* (2016) over de ruimtelijke opgaven die voortvloeien uit de verschillende verduurzamingstransities¹³. De opgaven die voortvloeien uit onder meer de energietransitie zullen het Nederlandse landschap, binnen en buiten de steden, ingrijpend veranderen. De Rli bepleitte om het landschap leidend te maken bij het realiseren van de ruimtelijke opgaven en om in dialoog met burgers te onderzoeken hoe er waarde kan worden toegevoegd aan het landschap.

De Nederlandse stroomvoorziening raakt steeds meer verweven met digitale technologie. De Rli heeft onlangs geadviseerd over de vraag of de overheid haar belofte aan de samenleving om te zorgen voor een stroomvoorziening, die niet alleen schoon en betaalbaar is maar ook veilig en betrouwbaar, gestand kan blijven doen nu de digitalisering van het elektriciteitssysteem de komende jaren een nieuwe fase in gaat. Het advies *Stroomvoorziening onder digitale spanning* (2018) inventariseert de risico's die de veranderingen met zich meebrengen en hoe deze kunnen worden afgedekt.¹⁴

Op dit moment heeft de Rli twee energieadviezen in voorbereiding die naar verwachting eind 2018 worden gepubliceerd.

De Rli bereidt een advies voor over de transitie naar een CO₂-arme warmtevoorziening in de gebouwde omgeving. In Rijk zonder CO₂ constateerde de Rli dat de transitie in de gebouwde omgeving relatief snel zou kunnen verlopen, omdat er technisch al veel mogelijk is en we hier minder afhankelijk zijn van internationaal beleid en internationale concurrentie. Toch wordt er nog altijd beperkt voortgang geboekt. De energietransitie in de gebouwde omgeving blijkt weerbarstig en complex en samen met de omvang van de opgave en de benodigde versnelling vormt dit de aanleiding voor dit adviestraject. Het advies stelt de vraag welke maatregelen de overheid moet treffen om te zorgen dat alle partijen zich kunnen en willen inzetten voor een voortvarende transitie naar CO₂-arme warmtevoorziening in de gebouwde omgeving. Daarbij gaat de raad in op maatregelen die de bereidheid en eigen inzet van eigenaren/ gebruikers stimuleren en op de aanvullende financiële maatregelen en afspraken over de rol en verantwoordelijkheden van overheden die nodig zijn om de doelen uit het regeerakkoord voor 2030 en 2050 te halen.

Daarnaast is de Rli een adviestraject gestart over de verduurzaming van de Nederlandse economie, met de energie-intensieve industrie als casus. Daarbij is de centrale adviesvraag wat de rol van de rijksoverheid is bij de transitie naar een duurzame economie en wat de aard, omvang en verwachte economische impact van de transitieopgaven betekenen voor de invulling van de overheidsrol. De transities naar een duurzame energievoorziening en een circulair gebruik van grondstoffen staan centraal. Specifieke punten waarover de raad wil adviseren zijn de rolverdeling tussen markt, samenleving en overheid, de beschikbare interventiemogelijkheden van de overheid, hoe die kunnen worden ingezet en welke alternatieven denkbaar of wenselijk zijn.

Er bestaat veel overlap tussen de energietransitie en de transitie naar een circulaire economie (door het sluiten van stofkringlopen). Het reduceren van grondstof- en materiaalgebruik en het inzetten op recycling en hergebruik gaat in veel gevallen – maar niet altijd¹⁵ – gepaard met minder energieverbruik en minder CO₂-emissies.

¹³ Zie: www.rli.nl/publicaties/2016/advies/verbindend-landschap

¹⁴ Zie: www.rli.nl/publicaties/2018/advies/stroomvoorziening-onder-digitale-spanning

¹⁵ Een uitzondering is bijvoorbeeld de bijstook van biomassa (restafval en houtsnippers) in kolencentrales; deze staat op gespannen voet met het streven van de circulaire economie naar maximaal waardebehoud in de keten.

De SER heeft onlangs een verkenning uitgebracht over *Financiële instrumenten voor een circulaire economie*¹⁶. Dan gaat het zowel om de inzet van heffingen, subsidies en inkoopmacht om maatschappelijke kosten te internaliseren en circulaire verdienmodellen rendabel te krijgen, als om de financierbaarheid van rendabele verdienmodellen te vergroten.

Ten slotte werkt de AWTI momenteel aan een advies over 'transities', waaronder de energietransitie. Daarin beoogt de adviesraad een praktijkgericht perspectief op transities te ontwikkelen en wil hij overheden en hun partners adviseren over constructieve rollen, bijdragen en interventies met betrekking tot transities. Hierbij zal de energietransitie als belangrijke illustratie hoogstwaarschijnlijk ook een rol spelen. De verwachting is dat dit advies in 2019 zal uitkomen.

¹⁶ Zie: www.ser.nl/nl/publicaties/adviezen/2010-2019/2018/circulaire-economie-fin.aspx